

‘रातभरि हुरी चल्यो’ कथामा भाषिक विचलन

– आयुष तामाङ

सार – प्रस्तुत शोधपत्रमा कथाकार इन्द्रबहादुर राईको ‘रातभरि हुरी चल्यो’ कथामा प्रयुक्त भाषिक विचलनगत वैशिष्ट्यको अध्ययन गरिएको छ। भाषिक विचलन अग्रभूमि निर्माणको एउटा उपाय हो। भाषा प्रयोगलाई आफ्ना स्वचालित तथा अतिपरिचित प्रयोग व्यवस्थाबाट मुक्त गरी एकदमै नवीन, आश्चर्यजनक तथा आकर्षक बनाई भावाभिव्यक्तिलाई अझ प्रभावकारी पार्नु भाषिक विचलनको मूल अभीष्ट हो। लिचले सन् १९६९को आफ्नो पुस्तक **अ लिङ्ग्विस्टिक गाइड टु इङ्ग्लिस पोयट्री**मा साहित्यमा पाइने भाषिक विचलनका आठवटा प्रकारहरू देखाएका छन्।^१ यस लेखमा उनको वर्गीकरणलाई आधार स्वरूप ग्रहण गरिएको छ। यस लेखमा अध्ययन गरिएको कथामा कोशीय, व्याकरणिक, ध्वनिप्रक्रियात्मक, लेखिमिक, अर्थतात्त्विक र भाषिकागत विचलन पाइन्छ। यस लेखमा ती भाषिक विचलनको अवधारणा एवम् विशेषता आदिको चर्चा गर्दै कथामा तिनको प्रयोगको स्थिति तथा भूमिका बारे विस्तृत अध्ययन गर्ने प्रयास गरिएको छ।

बीज शब्द – भाषिक विचलन, अग्रभूमि निर्माण, मानक, भावाभिव्यक्ति, कोशीय, व्याकरणिक, ध्वनिप्रक्रियात्मक, लेखिमिक, अर्थतात्त्विक, भाषिका, प्रभावकारी, भाषिक सौन्दर्य।

१ जी एन लिच, सन् १९६९, **अ लिङ्ग्विस्टिक गाइड टु इङ्ग्लिस पोयट्री**, न्युयोर्क, लङ्गमेन इन्स, पृ ४२-५३

१. परिचय

इन्द्रबहादुर राई एकजना प्रमुख भारतीय नेपाली कथाकार हुन्। 'रातभरि हुरी चल्यो' उनको प्रकाशित पहिलो कथा हो। सर्वप्रथम सन् १९५९मा गुमानसिंह चाम्लिङद्वारा सम्पादित 'साहित्य सङ्गम' पत्रिकामा प्रकाशित उक्त कथा सन् १९६१मा प्रकाशित **विपना कतिपयमा** सङ्ग्रहित दशवटा कथाहरूमध्ये एउटा हो। सन् १९७१मा पुनः प्रकाशित उक्त सङ्ग्रहमा सङ्ग्रहित तेइसवटा कथामध्ये पहिलो कथाका रूपमा यो सङ्ग्रहित छ। यो शोधलेख भने सन् १९६१को सङ्ग्रहमा प्रकाशित पाठका आधारमा तयार पारिएको छ। यस कथालाई राईका उत्कृष्ट कथाहरूमध्ये एउटा मानिन्छ। मूलरूपमा दार्जिलिङ क्षेत्रका निम्न-मध्यमवर्गीय जनजीवनको यथार्थ चित्रणमा आधारित यो कथा भाषिक दृष्टिले पनि विशिष्ट छ। भाषिक प्रयोगमा पाइने नवीनता, आकर्षकता तथा प्रभावकारिताले कथाको भाव-सम्प्रेषणमा ठुलो भूमिका खेलेको पाइन्छ। कथाकारले कथामा आफ्ना भावाभिव्यक्तिलाई थप प्रभावकारी बनाउन तथा भाषिक सौन्दर्य स्थापना हेतु भाषिक विचलनको उपाय प्रयोग गरेका छन्।

२. भाषिक विचलन : पृष्ठभूमि

साहित्यिक भाषा र सामान्य वा व्यावहारिक भाषामा के भिन्नता छ भन्ने प्रश्नको पहिलो र प्रमुख उत्तर भाषिक विचलनगत भिन्नता हो। सामान्य वा व्यावहारिक भाषा प्रयोगभन्दा भिन्न रूपमा प्रचलनमा आएको साहित्यिक भाषा मूलतः भाषाको विचलित प्रयोगको परिणाम मात्र सकिन्छ। त्यसर्थ भाषिक विचलनको अवधारणाको विकासको थालनी साहित्य अध्ययनको थालनीसँगै भएको देखिन्छ। पूर्वीय र पाश्चात्य काव्यशास्त्रको विकासको इतिहासमा भाषाका साहित्यिक र साहित्येतर भेदको चर्चा पाइन्छ। पाश्चात्य विद्वान् अरस्तुले आफ्ना **काव्यशास्त्र** र **अलङ्कारशास्त्र**मा साहित्यिक र साहित्येतर भाषामा भिन्नता आलङ्कारिक प्रस्तुतिका कारण देखा पर्ने मानेका छन्। यसै कारण उनले होमर र एम्पेडक्लसका कार्यहरूमा पनि उक्त प्रस्तुतिगत भिन्नता पाइने कारण होमरलाई कवि तर एम्पेडक्लसलाई कवि नभनेर भौतिकशास्त्री भन्नु उचित मानेका छन्।^१ यसका साथै प्रमुख प्राचीन पूर्वीय साहित्यशास्त्री भरतमुनिले **रस**, भामहले **अलङ्कार**, वामनले **रीति**, आनन्दवर्द्धनले **ध्वनि**, कुन्तकले **वक्रोक्ति**लाई साहित्यको प्रधान तत्त्व मानेका छन्। यी साहित्यशास्त्रीहरूले पनि अरस्तुले जस्तै 'साहित्यलाई सामान्यभन्दा विशिष्ट कथन' मानेका छन् भन्न सकिन्छ। यस 'विशिष्ट कथन'बाट परोक्ष रूपमा भए पनि साहित्यमा भाषिक विचलनको महत्त्वबारे प्रकाश परेको पाइन्छ।

यस लेखमा आधार स्वरूप ग्रहण गरिएको लिचको अध्ययनमा पनि रूपक, उपमाजस्ता अलङ्कार,

१ एस एच बुचर (अनु), सन् १९०२, **द पोयटिक्स अन्ड एरिस्टोटल**, तेस्रो संस्करण, लन्डन, म्याकमिलन एन्ड कम्पनी लिमिटेड, पृ ९

लक्षणा र व्यञ्जनामूलक शब्दशक्ति, वक्रोक्ति आदिको अर्थतात्त्विक विचलनअन्तर्गत चर्चा भएको तथ्यबाट पनि विचलन र यी साहित्यशास्त्रीय तत्त्वहरूमाझ विशेष सम्बन्ध छ भन्ने पुष्टि हुन्छ। तर पूर्वीय साहित्यशास्त्रहरूमध्ये आचार्य कुन्तकको **वक्रोक्तिवाद** र भाषिक विचलनमाझ नजिकको सम्बन्ध रहेको पाइन्छ। कुन्तकले मूलरूपमा 'वैदग्ध्यभङ्गी भणिति'का रूपमा वक्रोक्तिलाई परिभाषित गर्दै यसका प्रमुख छवटा भेदहरू देखाएका छन्।^३ वक्रोक्तिका प्रकारहरूको अध्ययन गर्दा के थाहा लाग्छ भने मूलरूपमा 'पदपूर्वाद्धवक्रता वा दोस्रो भेद'का **लिङ्गवैचित्र्य, विशेषण, क्रियावक्रता**जस्ता उपभेदहरू र 'पदपराद्ध वक्रता वा तेस्रो भेद'का **कारक, वचन, पुरुषवक्रता**जस्ता उपभेदहरू 'व्याकरणिक विचलन'अन्तर्गत पर्दछन्। यसका साथै **वक्रोक्तिवाद** केवल भाषातात्त्विक विचित्रतामा मात्र आश्रित नभएर यसले **प्रकरणवक्रता** र **प्रबन्धवक्रता**लाई पनि आफूमा समेटेको छ। तर 'सामान्यभन्दा विशेष वा भिन्न किसिमको कथन'लाई प्राथमिकता दिने भाव भने यी दुवै सिद्धान्तमा समान देखिन्छ।

माथि अध्ययन गरिएका तथ्यबाट भाषिक विचलनको अवधारणाको विकासको थालनी साहित्यअध्ययनको उद्भवकै क्रममा भएको मान्न सकिन्छ। यति भएता पनि साहित्य अध्ययनको सिद्धान्तका रूपमा भने यसको विकास बिसौं शताब्दीमा भएको हो। यसको आधुनिक स्वरूपको निर्माणमा **रसियाली रूपवादी** विद्वानहरूको प्रमुख भूमिका पाइन्छ। यस वादको थालनी सन् १९१५मा भएको हो। यसको विकास मूलरूपमा **मस्को भाषिक समूह** र **काव्यभाषा अध्ययन समाज**को संयुक्त प्रयासबाट भएको पाइन्छ। यस समूहका विद्वानहरूले मूलरूपमा काव्यभाषा र व्यावहारिक भाषामाझ रहने भिन्नतालाई देखाउन चित्रकलाको क्षेत्रमा प्रयोग हुने 'अग्रभूमि निर्माण'को अवधारणालाई साहित्य अध्ययनका निम्ति प्रयोग गरेका छन्। अग्रभूमि निर्माणको अवधारणाका निम्ति यिनीहरूले प्रयोग गरेको रसियाली शब्द 'अक्ट्टालिसेस' हो। भिन्नर स्क्लोव्स्कीले सन् १९१७ मा प्रकाशित आफ्नो लेख 'आर्ट एस डिवाइस'मा 'ओस्त्रानेनी वा अपरिचयीकरण'को अवधारणा प्रस्तुत गरेका छन्। यिनले उक्त लेखमा कलाको क्षेत्रमा 'अपरिचयीकरण'को विशेष भूमिका स्वीकार्दै वास्तवमा यसलाई अतिपरिचित भई यान्त्रिक बनेका भाव, वस्तु आदिलाई भिन्न वा नौलो किसिमको बनाई प्रस्तुत गरिदिने एउटा प्रमुख उपाय मानेका छन्।^४ त्यसर्थ **अग्रभूमि निर्माण** अवधारणाको विकासमा अपरिचयीकरणको विशेष भूमिका छ। यसमा भाषा प्रयोगको परिचित प्रयोगको साटो अपरिचित वा नवीन प्रयोगमा विशेष जोड दिइन्छ। यसका साथै अर्का प्रमुख प्राहा भाषावैज्ञानिक येन मुकारोव्स्कीले सन् १९३२ को आफ्नो लेख

३ केशवप्रसाद उपाध्याय, सन् २०१०, **पूर्वीय साहित्य सिद्धान्त**, पाँचौं संस्करण, काठमाडौं, साझा प्रकाशन, पृ २१९, २२४

४ भिन्नर स्क्लोव्स्की, सन् २०१५, 'आर्ट एस डिवाइस', **पोयटिक्स टुडे**, Poetics Today 36:3 (September 2015) DOI 10.1215/03335372-160709, पृ १५७-१७३

‘स्ट्यान्डर्ड ल्याङ्ग्वेज एन्ड पोयटिक ल्याङ्ग्वेज’मा काव्य भाषा र स्तरीय भाषामाझ पाइने भिन्नता र सम्बन्ध बारे अध्ययन प्रस्तुत गरेका छन्। यिनले काव्य भाषालाई स्तरीय भाषाभन्दा भिन्न भाषारूप मानेका छन्। तर काव्य भाषाले स्तरीय भाषाको मानक रूपको विचलनबाट नै अस्तित्व पाउने पनि बताएका छन्। यिनले यस सन्दर्भमा रूपवादी काव्यशास्त्रमा प्रयुक्त ‘अक्ट्रालिसेस वा अग्रभूमि निर्माण’ अवधारणाको प्रयोग गरेका छन्। यिनले यसलाई स्वचालनको विपरीत अस्वचालनको प्रक्रिया मान्दै कुनै क्रिया बेसी स्वचालित हुँदा त्यो अप्रभावकारी बन्छ र जति धेरै अस्वचालित वा नवीन बनाई त्यस क्रियालाई प्रस्तुत गर्न सकिन्छ त्यति बढी प्रभावकारी बन्छ भन्ने बताएका छन्।^५ अतः भाषा प्रयोगको स्वचालित व्यवस्थाको विपरीत अस्वचालनद्वारा भाषा प्रयोगमा नवीनता, आकर्षकता र प्रभावकारिता ल्याउने मूल उपाय ‘अक्ट्रालिसेस वा अग्रभूमि निर्माण’ हो।

रसियाली रूपवादी तथा प्राहा भाषावैज्ञानिक मुकारोव्स्कीको माथि उल्लेखित लेखलाई अङ्ग्रेजी भाषामा अनुवाद गर्ने क्रममा पी एल गार्विनले सन् १९६४ मा सर्वप्रथम त्यस लेखमा प्रयुक्त ‘अक्ट्रालिसेस’लाई ‘फोरग्राउन्डिङ’ शब्द दिएका छन्।^६ अतः अग्रभूमि निर्माणको अवधारणालाई भिन्नर स्क्लोव्स्कीको ‘ओस्त्रोनेनी वा अपरिचयीकरण’ तथा अस्वचालनजस्ता धारणाहरूको विशेष भूमिका प्राप्त छ। यसै अवधारणाको एउटा उपायका रूपमा भाषिक विचलनको अध्ययनका क्रममा लिचले सन् १९६९ मा आफ्नो पुस्तक अ लिङ्ग्विस्टिक गाइड टु इङ्ग्लिस पोयट्रीमा यसका आठवटा प्रकारहरूको चर्चा गरेका छन्। यस लेखमा लिचको त्यसै वर्गीकरणलाई आधार रूपमा ग्रहण गरिएको छ।

३. भाषिक विचलन: अर्थ र परिचय

‘विचलन’ अङ्ग्रेजी भाषाको ‘डेविएसन’ शब्दको समानार्थी नेपाली शब्द हो। यो शब्द ‘चलन’ शब्दमा ‘वि’ उपसर्ग लागेर बनेको छ। ‘चलन’ शब्दका सामान्य अर्थ रीतिपरम्परा, प्रथा, मान्यता, चलिआएका नियम आदि हुन्छन् भने ‘वि’ उपसर्गले भिन्न, विशेष, विपरीत आदि अर्थ बोकेको हुन्छ। तसर्थ यसलाई सामान्य नियम, चलन, परम्परा आदिभन्दा भिन्न वा विशेष किसिमको भनी बुझ्न सकिन्छ। अतः कुनै भाषाका सामान्य नियम, चलन, रूढ व्यवस्था वा मानक प्रयोगबाट विशेष प्रयोजनवश पर हटी गरिएको भिन्न वा विशेष किसिमको प्रयोगलाई भाषिक विचलन भनिन्छ।

भाषिक विचलन अग्रभूमि निर्माणको एउटा तरिका वा उपाय हो। अग्रभूमि निर्माण कुनै कृतिको

५ यान मुकारोव्स्की, सन् १९६४, ‘स्ट्यान्डर्ड ल्याङ्ग्वेज एन्ड पोयटिक ल्याङ्ग्वेज’, पी एल गार्विन (सम्पा), अ प्राग स्कुल रिडर अन् एस्थेटिक्स, लिटेरेरी स्ट्रक्चर एन्ड स्टायल, वासिङ्टन डी सी, जर्जटाउन युनिभर्सिटी प्रेस

६ पूर्ववत्

शैलीगत वैशिष्ट्य निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउने एउटा उपकरण हो। कुनै पनि भाषा आफ्ना सामान्य नियम तथा प्रयोग व्यवस्थाबाट स्वचालित र अतिपरिचित भई यान्त्रिक बनेको हुन्छ। त्यही स्वचालन तथा अतिपरिचितताको साटो भाषा प्रयोगलाई अस्वचालन तथा अपरिचयीकरणद्वारा नवीन वा आश्चर्यजनक बनाउनु नै भाषिक विचलनको मूल तात्पर्य हो। अतः यसले भाषा प्रयोगमा नवीनता ल्याई भावाभिव्यक्तिलाई प्रभावकारी तथा आकर्षक बनाउन महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्छ।

अग्रभूमि निर्माणका दुईवटा उपाय छन्- समानान्तरता र विचलन। लिचले समानान्तरतामा अधिक नियमितता पाइने तर त्यसको ठिक विपरीत विचलनमा अधिक अनियमितताको परिपालन हुने बताउँदै यी दुईवटा उपायलाई एकाअर्काका विपरीत उपकरण मानेका छन्।^{१०} यद्यपि यी दुवै उपायले नै अग्रभूमि निर्माणको मूल तात्पर्यलाई आत्मसात गरी भाषाको अतिपरिचित तथा स्वचालित प्रयोगको साटो नवीन, आकर्षक तथा प्रभावकारी प्रयोगमा बल दिएका हुन्छन्।

साहित्यका क्षेत्रमा अग्रभूमि निर्माणको एउटा उपायका रूपमा भाषिक विचलनको महत्त्वपूर्ण भूमिका हुन्छ। यसले साहित्यिक भाषालाई अन्य विषयका भाषाभन्दा भिन्न किसिमको बनाएको हुन्छ। साधारणतः भाषा प्रयोगको मूल प्रयोजन विचार-विनिमय वा भाव सम्प्रेषण हो। विचलनले कुनै कृतिको भाषिक प्रयोगमा नवीनता ल्याई भाव सम्प्रेषणलाई अझ प्रभावकारी पार्नका साथै भाषिक सौन्दर्य स्थापनमा ठुलो भूमिका खेलेको हुन्छ। अतः सहेतुक वा सोद्देश्य भाषिक विचलनलाई मात्र अग्रभूमि निर्माणको उपाय मानिन्छ।

४. 'रातभरि हुरी चल्यो' कथामा भाषिक विचलन

जी एन लिचले सन् १९६९ को आफ्नो पुस्तक अ लिङ्ग्विस्टिक गाइड टु इङ्ग्लिस पोयट्रीमा भाषिक विचलनको अध्ययनका क्रममा यसका आठवटा प्रकारहरू देखाएका छन् जुन यस प्रकार छन्-

- | | |
|----------------------------|-------------------------|
| १ कोशीय विचलन | २ व्याकरणिक विचलन |
| ३ ध्वनिप्रक्रियात्मक विचलन | ४ लेखिमिक विचलन |
| ५ अर्थतात्त्विक विचलन | ६ भाषिकागत विचलन |
| ७ प्रयुक्तिगत विचलन | ८ ऐतिहासिक कालगत विचलन। |

यस लेखमा लिचकै वर्गीकरणलाई आधार स्वरूप ग्रहण गरी त्यसका आधारमा कथाकार इन्द्रबहादुर राईद्वारा रचित 'रातभरि हुरी चल्यो' कथामा पाइने भाषिक विचलनगत वैशिष्ट्यको विस्तृत

अध्ययन गर्ने प्रयास गरिएको छ। कथामा क्रमैले कोशीय, व्याकरणिक, ध्वनिप्रक्रियात्मक, लेखिमिक, अर्थतात्त्विक र भाषिकागत विचलन गरी छवटा प्रकारका विचलनहरूको प्रयोग भएको पाइन्छ तर प्रयुक्तिगत र ऐतिहासिक कालगत विचलनको भने प्रयोग पाइँदैन। त्यसर्थ यस लेखमा कथामा प्रयुक्त छ थरिका विचलनहरूको परिचय, वैशिष्ट्य, भूमिका आदिको चर्चा गर्दै कथामा तिनको प्रयोगका स्थिति, भूमिका तथा औचित्य बारे उदाहरणसहित अध्ययन प्रस्तुत गरिएको छ। कथामा प्रयुक्त ती विचलनगत वैशिष्ट्य निम्नानुसार छन्

४.१ कोशीय विचलन

भाषाका कोशमा नभएका वा मानक प्रयोगमा नआएका शब्दहरूको प्रयोगलाई कोशीय विचलन भनिन्छ। यसमा नयाँ शब्दको सिर्जना तथा कुनै भाषाको शब्द निर्माण प्रक्रियाका मानक नियमहरूको सीमालाई विस्तृत बनाई शब्द निर्माण गर्ने प्रक्रिया पर्छन्। साहित्यकारलाई आफ्नो अमूर्त भावलाई आफूले अनुभूत गरेजस्तै प्रभावकारी रूपमा पाठकसमक्ष व्यक्त गर्ने क्रममा भाषाका कोशमा उपलब्ध सीमित शब्दहरूले उपयुक्त कार्य गर्न नसकेको बोध हुनसक्छ। त्यसर्थ उनले त्यसै बोध र आफ्नो भाषिक ज्ञानको कारण भाव सुहाउँदा नयाँ शब्दहरूको निर्माण गरी प्रयोग गरेका हुन सक्छन्।

कोशीय विचलन मूल रूपमा निम्नानुसार तीन किसिमबाट हुन्छन्-^८

- क. नितान्त नयाँ शब्द निर्माण गर्नाले,
- ख. भाषाको शब्द निर्माण प्रक्रियाका मानक नियमहरूको सामान्यीकरणद्वारा अर्थात् शब्द निर्माण प्रक्रियाका मानक नियमहरूद्वारा बनाइएको सीमालाई विस्तृत बनाई शब्द निर्माण गर्नाले,
- ग. कुनै दुई वा दुईभन्दा भिन्न शब्दहरूलाई योजक चिह्नद्वारा जोडी एउटा समस्त रूपमा परिणत गरी प्रयोग गर्नाले।

लिचले यस्ता नवशब्द निर्माण केवल तात्कालिक वा एकल प्रयोगका निम्ति गरिन्छ भने त्यसलाई 'तात्कालिक निर्माण' भन्न सकिने बताएका छन्।^९

यस कथामा कथाकारले नेपाली भाषाका कोशमा उपलब्ध आगो बल्नाको क्रियाविशेषण वा अनुकरणात्मक शब्दहरू (हुरहुर र हुरुरु) ले आफूले अनुभूत गरेको आगो बल्नाको भावलाई उही रूपमा अभिव्यक्ति दिन नसकेको बोध गरेका छन्। त्यसर्थ उनले कथामा कोशमा नभएको शब्दको प्रयोग गरी

^८ जी एन लिच, सन् १९६९, अ लिङ्ग्विस्टिक गाइड टु इङ्ग्लिस पोयट्री, पूर्ववत्, पृ ४२-४३

^९ पूर्ववत्, पृ ४२

भावाभिव्यक्ति दिएका छन्

‘जुलूलू आगो फुकेर दुवै सुक्न र सेकिन लागो।’^{१०} त्यसर्थ यहाँ मानक स्तरको ‘हुरुरु वा हुरहुर आगो’ को साटो ‘जुलूलू आगो’ प्रयोग गरी कोशीय स्तरमा विचलन ल्याइएको छ।

४.२ व्याकरणिक विचलन

प्रत्येक भाषाका आ-आफ्ना व्याकरणिक नियमहरू हुन्छन्। त्यस्ता विविध व्याकरणिक नियमहरूद्वारा नै कुनै भाषा एउटा निश्चित व्यवस्थामा बाँधिएको हुन्छ। त्यसर्थ त्यस्ता व्याकरणिक नियमहरूबाट पर हट्ने काम वा व्याकरणिक कोटिहरू लिङ्ग, वचन, पुरुष, कारक, आदर आदिको प्रयोगमा तथा पदक्रम, वाक्य आदिमा विशेष प्रयोजनवश देखिएको अनियमिततालाई व्याकरणिक विचलन भनिन्छ। यस्तो विचलनको प्रयोग मूलतः पात्रका सामाजिक, शैक्षिकजस्ता स्तर, जात, उमेरादिअनुसारको भाषा वा कथ्यभाषा प्रयोगमा स्वाभाविकता ल्याई भावाभिव्यक्तिलाई प्रभावकारी बनाउन गरिएको हुन्छ।

यस कथाका पात्रहरूले दार्जिलिङ क्षेत्रका निम्न तथा निम्नमध्यम वर्गीय मानिसहरूको प्रतिनिधित्व गरेका छन्। यसका साथै पात्रहरू प्रायः अशिक्षित र अल्प-शिक्षित छन्। त्यसर्थ पात्रका सामाजिक, शैक्षिकजस्ता स्तर तथा अवस्थाअनुरूपको भाषा प्रयोगमा स्वाभाविकता ल्याउन तथा दार्जिलिङ क्षेत्रका मानिसहरूको सामान्य बोली वा कथ्यभाषामा पाइने लिङ्ग, वचन, आदरजस्ता व्याकरणिक कोटिहरूको विचलनपूर्ण प्रयोग वैशिष्ट्यलाई पनि ध्यानमा राख्दै कथाकारले लिङ्ग, वचन, कारकजस्ता व्याकरणिक कोटिहरूको प्रयोगमा विचलन ल्याई भावाभिव्यक्ति यसरी दिएका छन्-

४.२.१ लिङ्ग विचलन

“निनीको आमा राति लडेर होसै छैन, बिहोस छ।” (पृ ५२)

४.२.२ वचन विचलन

“...मेरो मकैहरू पनि सब भाँचिदियो हिजोको हावाले...” (पृ ५०)

“के भयो? किन मान्छेहरू भेला भाको?” (पृ ५२)

“...मलाई थाहा छ। त्यै देखेर हाम्रो बाबुहरू बजार पसेको...” (पृ ५४)

“गोठ छ, गोठमा गाईहरू छ, बारी छ, बारीमा तीस-चालिस इयाड बाँसहरू छ, गगुन र नेभारोको रूखहरू छ...।” (पृ ५४) आदि।

१० इन्द्रबहादुर राई, सन् १९६१, विपना कतिपय, गोरूबथान, नव युग नेपाली पुस्तक मन्दिर, पृ ४६

४.२.३ पदक्रमगत विचलन

कथाकारले कथामा प्रयुक्त कतिपय वाक्यहरूको कुनै एउटा शब्द वा पदलाई विशेष जोड दिई बलाघात प्रदान गरी भावलाई अझ प्रभावकारी बनाउन पदक्रमगत विचलनहरूको प्रयोग गरेका छन्। यसरी प्रस्तुत गरिएका भावाभिव्यक्ति निम्नानुसार छन्-

‘ऊ अझै फत्फतायो रिसले।’ (पृ ४४)

‘...ऊ झस्कियो विचारदेखि।’ (पृ ४७)

‘हुरहुर एकपल्ट हावा चल्यो...।’ (पृ ४७)

‘...पैरोको डर छैन तिमारलाई।’ (पृ ४९)

‘बेचिदिन्छु दुवै माऊ गाई र कोरलीहरू सब सोहोमोहो दाम मिलाए।’ (पृ ५१) आदि।

प्रस्तुत वाक्यहरूमा नेपाली भाषाका सामान्य पदक्रमगत नियमहरू कर्ता+कर्म+क्रियापद (पहिलो, दोस्रो र चौथो वाक्य), क्रियाविशेषण+क्रियापद (तेस्रो वाक्य), क्रियापदान्त वाक्य (अन्तिम वाक्य) आदिको अतिक्रमण भएको छ। मूलतः यी वाक्यहरूमा रहेका गाढा मसीद्वारा अङ्कित पदहरूप्रति पाठकको ध्यानाकर्षण गराउन तथा ती पदहरूद्वारा प्रकट हुने भावलाई अझ गम्भीरता प्रदान गर्न पदक्रमगत विचलन ल्याइएको छ।

प्रस्तुत कथामा लिङ्ग, वचनजस्ता व्याकरणिक कोटिको प्रयोगमा र पदक्रमगत तहमा सहेतुक विचलन ल्याइएको पाइन्छ।

४.३. ध्वनिप्रक्रियात्मक विचलन

कुनै शब्दको उच्चारणका क्रममा ध्वनिमा देखा पर्ने भिन्नता ध्वनिप्रक्रियात्मक विचलन हो। यस्तो विचलन मूलरूपमा शब्द उच्चारणका स्थिति तथा पात्रका स्तर, उमेर आदि अनुरूपको भाषा वा कथ्यभाषा प्रयोगमा स्वाभाविकता ल्याउन ल्याइएको हुन्छ। लिचले कुनै शब्द उच्चारणमा देखा पर्ने ध्वनिगत अनियमिततालाई ध्वनिप्रक्रियात्मक विचलन मानेका छन्।^{११} यस्तो विचलन मूल रूपमा लोप, परिवर्तन वा प्रतिस्थापन, समीभवन, आगम, विपर्यास आदि प्रक्रियाद्वारा ल्याइएको हुन्छ।

यस कथामा कथाकारले शब्द उच्चारणका अवस्था तथा पात्रका सामाजिक, शैक्षिकजस्ता स्तरलाई ध्यानमा राख्दै विविध ध्वनिगत विचलन भएका शब्दहरूको प्रयोग गरी भावाभिव्यक्ति दिएका छन्। प्रस्तुत कथामा नेपाली कथ्यभाषा वा सामान्य बोलचालमा प्रयोग हुने विविध शब्दहरूले स्वाभाविक रूपमा स्थान पाएका छन्। कथामा पाइने यस्तो ध्वनिप्रक्रियात्मक विचलन वैशिष्ट्यलाई तल उल्लिखित

११ जी एन लिच, अ लिङ्ग्विस्टिक गाइड टु इङ्ग्लिस पोयट्री, पूर्ववत्, पृ ४७

प्रक्रियाका आधारमा अध्ययन गर्न सकिन्छ-

४.३.१ लोप

शब्दका मानक रूपमा विद्यमान ध्वनिसमूहबाट कुनै ध्वनि हराउने प्रक्रियालाई लोप भनिन्छ। यस कथामा पाइने यस्ता शब्दहरू यस प्रकार छन्-

ह ध्वनिको लोप = बाह्र>बार (पृ ४५); साह्रो>सारो (पृ ४८); यहाँ>याँ (पृ ४९) आदि।
ए ध्वनिको लोप = बनाएको>बनाको (पृ ४४)।

४.३.२ प्रतिस्थापन

कुनै शब्दका मानक रूपमा रहेका कुनै ध्वनि वा ध्वनिसमूहको परिवर्तन भई त्यसका स्थानमा अर्को ध्वनि वा ध्वनिसमूहको स्थापना गरिने प्रक्रियालाई प्रतिस्थापन भनिन्छ। यस कथामा पाइने प्रतिस्थापित ध्वनिगत शब्दहरू यस प्रकार छन्-

अहि, अही, अहे, आहि/>/ऐ = अहिले>ऐले (पृ ४३); यही>यै (पृ ४३);
बहिनी>बैनी (पृ ४४); पहिरो>पैरो (पृ ४३); रहेछ>रैछ (पृ ४३); चाहिँ>चैँ (पृ ४३)।
य/>/ए = यस्तै>एस्तै (पृ ४४); यत्ति>एत्ति (पृ ४६)।
र्च/>/श = टर्च>टश (पृ ४५)।
ईह/>/आ = तिमीहरू>तिमारू (पृ ४९)।
ही/>/इ = केही>केइ (पृ ५०) आदि।

४.३.३ समीभवन

कुनै शब्दका एउटा ध्वनि अर्को ध्वनिको प्रभावमा आएर उस्तै हुने प्रक्रियालाई समीभवन भनिन्छ। यस कथामा प्रयुक्त यस्ता शब्दहरू यस प्रकार छन्-

त्+र्+त् = मात्रै>मात्तै (पृ ४९),
न्+यन्ने = शून्य>शुन्ने (पृ ५१) आदि।

४.३.४ आगम

कुनै शब्दमा विद्यमान ध्वनिसमूहमा अन्य ध्वनि मिसिन आउने प्रक्रियालाई आगम भनिन्छ। यसले शब्द उच्चारणका स्थिति वा आनन्द, परिहासजस्ता अवस्थालाई प्रस्तुत गर्न तथा भावलाई जोड दिई

अझ प्रभावकारी बनाउन सहायता गर्छ। यस कथामा प्रयोग भएका यस्ता शब्दहरू यस प्रकार छन्-

त् ध्वनिको आगमन = एति>एत्ति (पृ ४६); त्यति>त्यत्ति (पृ ४७);
 हतार-हतार>हत्तार-हत्तार (पृ ४६),
 क् ध्वनिको आगमन = निकै>निक्कै (पृ ४४),
 ग् ध्वनिको आगमन = अलगै>अलग्गै (पृ ५२),
 स् ध्वनिको आगमन = त्यसै>त्यस्सै (पृ ५२) आदि।

कथाकारले यस कथामा मूल रूपमा सामान्य बोलचालको भाषा वा कथ्यभाषाका शब्दहरूलाई स्वाभाविक रूपमा प्रवेश गराउन, शब्द उच्चारणका अवस्थादिको प्रस्तुति दिन माथि उल्लिखित प्रक्रियाहरूद्वारा ध्वनिप्रक्रियात्मक विचलन ल्याई प्रभावकारी ढङ्गमा भावाभिव्यक्ति दिएका छन्।

४.४. लेखिमिक विचलन

कुनै भाषाको सामान्य लेखिम प्रक्रियाभन्दा भिन्न किसिमको लेखाइ वा प्रस्तुतिलाई लेखिमिक विचलन भनिन्छ। यसको मूल ध्येय भाषा प्रयोगलाई एकदमै नवीन तथा आकर्षक बनाई भावाभिव्यक्तिलाई प्रभावकारी पार्न थप सहायता पुऱ्याउनु हो। यस्तो विचलनले कतै भाषालाई पढ्न र सुन्न बाहेक चित्रजस्तै हेरेर बोध गर्न सक्ने पनि बनाइदिएको हुन्छ। लेखिमिक विचलन मूलतः शब्द लेखन र पराभाषिक चिह्न प्रयोगका तहमा ल्याइएको हुन्छ।

यस कथाको अर्को भाषिक विचलनगत वैशिष्ट्य लेखिमिक विचलन हो। कथाकारले यस कथामा एकदमै आश्चर्यजनक तथा नवीन भाषा लेखन परिपाटीको प्रयोग गरेका छन्। उनले कथामा शब्द लेखन र पराभाषिक चिह्न प्रयोगका तहमा नै विचलन ल्याई भावाभिव्यक्ति दिएका छन्।

४.४.१ भाषिक शब्द लेखनको तह

प्रत्येक भाषाका आ-आफना प्रकारका लेखन व्यवस्था हुन्छन्। नेपाली भाषाको पनि आफ्नै छुट्टै लेखिमिक व्यवस्था छ। नेपाली भाषामा देब्रेतिरबाट दाहिनेतिर लेख्ने, एउटा शब्दलाई एउटै डिकोमुनि लेख्ने आदि सामान्य नियम छन्। तर कथाकारले यस कथामा यस्ता नियमहरूबाट पर हटी एकदमै नवीन तथा आकर्षक ढङ्गमा भावाभिव्यक्ति दिएका छन्। जस्तै-

कुखुरी-इ-इ-इ-काँ-आँ-आँ-आँ-आँ... (पृ ४८)

यसरी मानक रूपमा चलेको 'कुखुरीकाँ'लाई कथामा एकदमै भिन्न वा नवीन ढङ्गमा प्रस्तुत गरी उक्त शब्दद्वारा प्रकट हुने भावलाई थप प्रभावकारी बनाउन कथाकार सफल बनेका छन्।

४.४.२ पराभाषिक चिह्न प्रयोगको तह

बोलाइमा एउटा शब्दबाट अर्को शब्दलाई, एउटा वाक्यबाट अर्को वाक्यादिलाई बलाघात र सुरलहरले परस्पर छुट्ट्याई भाषालाई बोधगम्य बनाएको हुन्छ भने लेखाइमा यही कार्य पराभाषिक चिह्नहरूको प्रयोगबाट गरिन्छ। नेपाली भाषा लेखनमा पनि पूर्ण विराम (।), अल्प विराम (,) आदि पराभाषिक चिह्नहरू प्रयोग गरिन्छ। ती विविध पराभाषिक चिह्न प्रयोगका पनि केही सामान्य नियम छन्। तर यस कथामा कथाकारले आफ्ना भावाभिव्यक्तिलाई प्रभावकारी तथा आकर्षक बनाउन त्यस्ता पराभाषिक चिह्न प्रयोगका सामान्य नियमहरूलाई पर हटाएर स्वतन्त्र रूपमा प्रयोग गरेका छन्। जस्तै-

योजक चिह्न (-) प्रयोग ध-र-र-र (पृ ४३); दरररर-मा (पृ ४४);

छ-र-प-त (पृ ५१)।

अपूर्णताको चिह्न (...) प्रयोग “म एत्ति मिलाए... ए, टश मलाई कसले देखाइदिन्छ फेरि?... पर्ख-पर्ख अब सकिहाले...।” (पृ ४६)

निर्देश चिह्न (-) प्रयोग “काँटी-लामो काँटी-ल्याउन नभुल्नु है...”

अतः कथाकारले यस कथामा बोलाइको शैलीलाई लेखनद्वारा स्वाभाविक रूपमा प्रस्तुत गर्न तथा भाषिक सौन्दर्य स्थापना हेतु शब्द लेखन र पराभाषिक चिह्न प्रयोगका तहमा विचलन ल्याई प्रस्तुति दिएका छन्।

४.५ अर्थतात्त्विक विचलन

साधारणतः कुनै पनि भाषाका शब्द र अर्थ बिचको कोशीय सम्बन्ध अभिधात्मक वा सोझो हुन्छ। तर साहित्यकारहरूले आफ्ना अमूर्त भावाभिव्यक्तिका क्रममा शब्द र अर्थ बिच रहने कोशीय सम्बन्धलाई पर सारेर विविध शब्दहरूलाई विशिष्ट अर्थयुक्त बनाई प्रयोग गरेका हुन्छन्। यसै विशिष्ट अर्थप्रधानताका कारण नै साहित्य अन्य विविध विषयका लेखहरूभन्दा भिन्न किसिमको भएको हुन्छ। त्यसर्थ साहित्य अध्ययनका निम्ति प्रायः कतिपय भाषिक वैशिष्ट्यको उद्घाटनमा सामान्य वा अभिधात्मक अर्थको साटो विशिष्ट अर्थ केलाउनु पर्ने आवश्यकता पर्छ। यसरी सामान्य अर्थको साटो विशिष्ट अर्थ दिने वा अर्थमा देखा पर्ने यस्तो प्रक्रियालाई अर्थतात्त्विक विचलन भनिन्छ।

जी एन लिचले मानसिक रूपमा अर्थतात्त्विक विचलनलाई निरर्थकता वा असङ्गतिमा अनुवाद गर्न उचित हुने बताएका छन्।^{१२} यसका साथै उनले यसलाई तीनवटा वर्गमा विभाजन गरी अध्ययन गर्न सकिने बताएका छन्-

- अर्थतात्त्विक असङ्गति यसमा कुनै वस्तु वा भावलाई एकदमै भिन्न पारामा प्रस्तुत गर्ने वा लक्षणात्मक कथन तथा विरोधाभासपूर्ण कथन आदि पर्दछन्।^{१३}
- अर्थको स्थानान्तरण कुनै दुईवटा भिन्न वस्तु वा भावमाझ सादृश्यात्मक सम्बन्ध स्थापित गर्दा अर्थको स्थानान्तरण हुन्छ। यसमा मूलतः रूपक, उपमाजस्ता आलङ्कारिक प्रस्तुति पर्दछन्।^{१४}
- इमान्दार छल यसमा सत्य वा वास्तवतालाई गलत तरिकाले वर्णन गर्ने वा त्यसको अतिशयकथन, न्यूनकथन तथा वक्रकथन गरिने कार्य हुन्छ।^{१५} वक्तालाई के सत्य हो भन्ने कुरा थाहा हुन्छ तर उसले भावाभिव्यक्तिलाई प्रभावकारी बनाउन त्यसको वर्णन केही भिन्न तरिकाले गरेको हुन्छ।

यस कथामा पनि कथाकारले आफ्नो भावाभिव्यक्तिलाई प्रभावकारी बनाउन कतिपय शब्दहरूलाई कोशीय अर्थगत सम्बन्धबाट मुक्त गरी विशिष्ट अर्थ प्रकटीकरण हेतु प्रयोगमा ल्याएको पाइन्छ। यस्ता प्रयोगहरूलाई लिचद्वारा माथि विभाजित अर्थतात्त्विक विचलनको वर्गमा राखेर अध्ययन यस प्रकार गर्न सकिन्छ-

४.५.१ अर्थतात्त्विक असङ्गति

‘छप्परमा टिन कराएको कान खाने आवाजमा आगोको ज्वालो लप्कँदै नाच्न लागेको छ।’ (पृ ४३)

यहाँ टिनबाट आवाज निस्कने क्रियालाई ‘टिन कराएको’ र झर्को लाग्ने भावलाई ‘कान खाने’ तथा आगोको ज्वालो चल्मलाउने प्रक्रियालाई ‘नाच्न लागेको’ भनी उल्लेख गरिएको छ। सामान्यतः अचेतन टिन कराउन सक्दैन, अमूर्त आवाजको मुख नहुने हुँदा यसले कान खान सक्दैन र अचेतन आगोको ज्वालो पनि नाच्न सक्दैन। कराउनु, खानु तथा नाच्नु चेतनशील प्राणीले मात्र गर्न सक्ने गतिविधि हुन्। त्यसर्थ यहाँ माथि उल्लिखित पदावलीको प्रयोगद्वारा अर्थतात्त्विक असङ्गतिको सिर्जना गरिएको छ।

१२ जी एन् लिच, अ लिङ्ग्विस्टिक गाइड टु इङ्ग्लिस पोयट्री, पूर्ववत्, पृ ४८

१३ पूर्ववत्, पृ १३८, १४२

१४ पूर्ववत्, पृ ४९

१५ पूर्ववत्, पृ १६६

कस्तो आँखा नहेरेको! (पृ ४५)

आँखा हेरिँदैन बरु यसका माध्यमले अन्य व्यक्ति, वस्तु आदि हेरिन्छन् वा देखिन्छन्। त्यसर्थ यहाँ आर्थिक असङ्गति पाइन्छ। छानाबाट चुहिएको पानी थापेको भाँडालाई कालेको बाबुका खुट्टाले लागेर पानी पोखिएपछि कालेकी आमाले ‘कस्तो राम्रो नहेरी हिँडेको’ वा ‘कस्तो भाँडा पनि नदेखेको’ जस्ता पदावली प्रयोग गर्नाको साटो माथि उल्लिखित पदावली प्रयोग गरेकी हो।

४.५.२ अर्थको स्थानान्तरण

उपमा- ‘ऐले कुनै-कुनै पानीका मसिना दानाहरू पसिना आएका झैं देखिन्छन्।’ (पृ ४३)

यहाँ छानाका टिनमा टल्किएका पानीका मसिना दाना वा थोपाहरू र शरीरबाट निस्कने पसिनाका थोपाहरूमाझ समानता देखाइएकाले पसिनाबाट ग्रहण हुने अर्थ पानीका दानाहरूमा स्थानान्तरण भएको छ। ‘पानीका मसिना दानाहरू पसिना आएकाझैं’ भन्ने पदावलीमामा भएका **पानीका दानाहरू** उपमेय, **पसिना आएका** उपमान र **झैं** वाचकको उपस्थिति रहेकाले उक्त कथन उपमा हो भन्ने पुष्टि भएको छ।

रूपक- “जीउ-जीउ झुम्रो भएर गइसक्यो।” (पृ ५०)

यहाँ जीउ वा शरीर र झुम्रोमाझ अभेद सम्बन्ध स्थापित गरिएकोले अर्थको स्थानान्तरण भएको पाइन्छ। यस कथनबाट जीउ र झुम्रो एउटै हो भन्ने अर्थ प्रकट भएको पाइन्छ।

४.५.३ इमान्दार छल

न्यूनकथन प्रस्तुत कथामा खेती-बारी गर्ने वा माटो खन्ने, डल्ला फुटाई व्यवस्थित गर्ने, मल छर्ने, विरुवा रोप्ने, गोड्ने इत्यादि जस्तो ठुलो कार्यलाई केवल ‘माटो पल्टाएर’ भनी न्यूनकथन दिइएको छ-

‘जमिनको माटो दुईचोटी पल्टाएर जीविका गर्ने...।’ (पृ ५१)

अतिशयकथन प्रस्तुत कथामा कालेकी आमाले बजार छेउमा बसोबास गर्ने बाबुनीलाई हुरीले बजारमा भन्दा बस्तीतिर धेरै हानी पुऱ्याउँछ भन्ने आफ्नो विचार बुझाउन हुरीले ‘रातभरि घरका छानाका टिनहरू हल्लाएको’ र ‘घरको कतै छेउमै पहिरो गएको’ घटनादिको अतिशय वर्णन यसरी गरेकी छन्-

“हाम्रो झन्डै घरै उडाएको हावाले!...हाम्रो आँगनै जम्मै लग्यो।” (पृ ४९)

यसका साथै कथामा ‘बाँचनको लागि सङ्घर्ष गर्नु परेको अवस्था’ लाई ‘जोतिएर मरिरहेको’ तथा ‘कराउन’ वा ‘रिसाउन’ सक्ने सम्भावनालाई ‘मार्छ’ भनी प्रस्तुत गरिएका अतिशयकथन निम्नानुसार छन्-

“यति जोतिएर मरिरहेको खालि यति खान र लाउनलाई न हो?” (पृ ५०) र

“आज मलाई कालेको बाबुले मार्छ!” (पृ ५४)

यस कथामा भावको गम्भीरतालाई ध्यानमा राख्दै ती भावहरूको अभिव्यक्तिका क्रममा अर्थतात्त्विक विचलनका उपायहरू अर्थतात्त्विक असङ्गति, अर्थको स्थानान्तरणअन्तर्गत उपमा, रूपक र इमान्दार छलअन्तर्गत न्यूनकथन, अतिशयकथनजस्ता अभिव्यक्तिहरू प्रयोगमा ल्याइएका छन्।

* अर्थतात्त्विक विचलनको क्षेत्र बृहत् छ। यसलाई लक्षणा र व्यञ्जनाजस्ता शब्दशक्ति, उपमा, रूपक, अतिशयोक्तिजस्ता अलङ्कार, वक्रोक्ति जस्ता पूर्वीय साहित्य-सिद्धान्तका आधारमा पनि अध्ययन गर्न सकिन्छ।

४.६. भाषिकागत विचलन

एउटै भाषाभित्र पनि भौगोलिक दूरी र समयको कारण विविध उपभेदहरूको सिर्जना हुन सक्छ। यसै दूरी र समयद्वारा सिर्जित उपभेदहरूलाई त्यस भाषाका भाषिका भनिन्छ।^{१६} यी उपभेदहरू वा भाषिकाहरूको मूल वैशिष्ट्य बोधगम्यतामा बाधा पर्नु हो। त्यसर्थ एउटै भाषाको भाषिका भए तापनि एउटा क्षेत्रगत भाषिकाका शब्दहरू अर्को क्षेत्रगत भाषिका प्रयोग गर्ने व्यक्तिहरूका निम्ति बोधगम्य नहुनु स्वाभाविक मानिन्छ। विविध भाषिकामध्ये सबैभन्दा धेरै जनसमूहलाई बोधगम्य रहेको भाषिकालाई सामान्य रूपमा लेखपढका साथै साहित्य लेखनका निम्ति पनि प्रयोग गरिएको हुन्छ। यसै भाषिकालाई मानक वा स्तरीय भाषिकाको नाम दिइएको हुन्छ। यसका साथै एउटै क्षेत्रगत भाषिकाको प्रयोग गर्ने समाज वा समूहभित्र पनि वर्ग, उमेर, लिङ्ग, जात आदिका आधारमा भाषिक विभेदहरू सिर्जना भएका हुन सक्छन्। यसरी सिर्जित भाषिक विभेदहरूलाई सामाजिक भेद वा समाजभाषिका भनिन्छ।

साहित्य लेखनका निम्ति प्रायः साहित्यकारहरूले मानक वा स्तरीय भाषिकाको चयन गरेका हुन्छन्। साहित्य लेखन तर पूर्णतः एउटै भाषिकामा मात्र सीमित नरही प्रसङ्गवश वा कुनै कारणवश

१६ बालकृष्ण पोखरेल, विसं २०५५, राष्ट्रभाषा, दशौं संस्करण, काठमाडौं, साझा प्रकाशन, पृ ४२

कृतिका बिच-बिचमा अन्य स्थानीय भाषिका वा उपभाषिकाका शब्दहरू प्रयोग भएको हुन सक्छ। स्तरीय भाषिकाको प्रयोगसँगै अन्य स्थानीय भाषिकागत विशेषताहरू वा शब्दहरूको प्रयोग हुने प्रक्रिया भाषिकागत विचलन हो। लिचले भाषिकागत विचलनका निम्ति 'भाषिकावाद' शब्दको प्रयोग गरी यसलाई क्षेत्रीय वा सामाजिक भाषिकाका विशेषताहरू सापटी लिइने वा प्रयोग गरिने प्रक्रिया हो भनी परिभाषित गरेका छन्।^{१७} मूल रूपमा स्थानीयताको परिचय स्वाभाविक रूपमा प्रस्तुत गर्न भाषिकागत विचलनको प्रयोग गरिन्छ। त्यसर्थ आञ्चलिक कृतिहरूमा यसको विशेष महत्त्व हुन्छ।

प्रस्तुत कथाका पात्रहरूद्वारा मूलतः दार्जिलिङ क्षेत्रका मानिसहरूको प्रतिनिधित्व भएको छ। त्यसर्थ कथामा पात्रका स्थानीयताको परिचय दिन कथाकारले दार्जिलिङ-सिक्किम वा टिस्टेली उप-भाषिकागत विशेषता वा शब्दहरूको पनि प्रयोग गरेका छन्। यस कथामा स्तरीय भाषिका वा पूर्वेली भाषिकासँगै प्रयोग हुन आएका टिस्टेली उप-भाषिकागत शब्दहरू मूल रूपमा यस प्रकार छन्-

ढोका>दैलो (पृ ४९); चियापत्ती>रड (पृ ४७); झ्याल>खिर्की (पृ ४९);
अनि के त>अन्त (पृ ५१); गाउँ>बस्ती (पृ ५४) आदि।

५. निष्कर्ष

'रातभरि हुरी चल्यो' भाषिक प्रभावकारिता तथा सौन्दर्यका दृष्टिले उत्कृष्ट कथा हो। कथाको भाषिक प्रयोगमा पाइने प्रभावकारिता तथा सौन्दर्य सिर्जनामा यसमा प्रयुक्त भाषिक विचलनले विशेष भूमिका खेलेको छ। यस कथामा कोशीय, व्याकरणिक, ध्वनिप्रक्रियात्मक, लेखिमिक, अर्थतात्त्विक र भाषिकागत विचलनको प्रयोग भएको छ। कथाकारले आफूले अनुभूत गरेको 'आगो बलनाको' भावलाई उही रूपमा अभिव्यक्ति दिन कोशीय विचलनको प्रयोग गरेका छन्। व्याकरणिक विचलनअन्तर्गत भने मूल रूपमा पात्रका सामाजिक, शैक्षिकजस्ता स्तरानुरूपको भाषा वा सामान्य बोलचालको भाषा प्रयोगलाई स्वाभाविकता प्रदान गर्न लिङ्ग, वचन र कारकको विचलनगत प्रयोग भएको पाइन्छ। यसका साथै कथामा कुनै शब्द वा पदद्वारा प्राप्त हुने भावलाई अझ गम्भीरता प्रदान गर्न पदक्रमगत विचलनको पनि प्रयोग भएको छ। पात्रका स्तर, शब्द उच्चारणका अवस्था तथा सामान्य बोलचाल वा कथ्य-भाषामा प्रयोग गरिने विविध शब्दहरूलाई स्वाभाविक रूपमा कथामा स्थान दिनका निम्ति लोप, प्रतिस्थापन, समीभवन र आगम प्रक्रियाद्वारा ध्वनिप्रक्रियात्मक विचलन ल्याइएको छ। लेखिमिक विचलनअन्तर्गत भाषिक शब्द लेखन र पराभाषिक चिह्न प्रयोगका तहमा विचलन ल्याई भावाभिव्यक्ति दिइएको छ। यस कथामा भावको गम्भीरता प्रकट गर्न अर्थतात्त्विक असङ्गति, अर्थको स्थानान्तरण र

^{१७} जी एन लिच, अ लिङ्ग्विस्टिक गाइड टु इङ्ग्लिस पोयट्री, पूर्ववत्, पृ ४९

इमान्दार छलजस्ता अर्थतात्त्विक विचलनका उपायहरूको प्रयोग गरी भावाभिव्यक्ति दिइएको पाइन्छ। भाषिकागत विचलनअन्तर्गत भने पात्रले प्रतिनिधि गरेको क्षेत्रलाई ध्यानमा राख्दै भाषाको प्रयोगमा स्वाभाविकता ल्याउन नेपाली भाषाको स्तरीय भाषिकाको प्रयोगसँगै टिस्टेली उप-भाषिकाका केही शब्दहरूको पनि प्रयोग गरी भावाभिव्यक्ति दिइएको छ।

अतः अग्रभूमि निर्माणको एउटा उपाय मानिने भाषिक विचलनको प्रयोगको मूल अभीष्टलाई आत्मसात गर्दै यस कथामा प्रयुक्त छवटै विचलनका प्रकारहरूले कथाका भाषिक प्रयोगलाई नवीन, आश्चर्यजनक तथा आकर्षक बनाई भावाभिव्यक्तिलाई अझ प्रभावकारी पार्न विशेष भूमिका खेलेका छन्। त्यसर्थ कथामा ती विचलनहरूको सहेतुक प्रयोग भएको पाइन्छ।

•